

Íslensk málnefnd

Ályktun um stöðu íslenskrar tungu 2020

26. september 2020

Íslensk málnefnd er skipuð af menntamálaráðherra samkvæmt lögum nr. 61/2011 um stöðu íslenskrar tungu og íslensks tákn máls. Í lögnum er kveðið á um að stjórnvöld skuli tryggja að unnt sé að nota íslensku á öllum sviðum íslensks þjóðlífs og enn fremur að ríki og sveitarfélög beri ábyrgð á að varðveita og efla íslenska tungu og skuli þau sjá til þess að hún sé notuð. Eitt af hlutverkum Íslenskrar málnefndar er að álykta árlega um stöðu tungunnar. Hér fer á eftir ályktun Íslenskrar málnefndar um stöðu íslenskrar tungu árið 2020.

Viðhorf til íslenskar tungu

Staða og horfur

Viðhorf málnotenda og stjórnvalda geta skipt sköpum um þróun og afdrif tungumála, ekki síst í nánu sambýli tveggja eða fleiri mála. Þegar rýnt er í umræðu um stöðu íslensku blasir við ákveðinn ímyndar- og viðhorfsvandi. Íslenskt mál virðist ekki jafn mikilvægur þáttur í sjálfsmynd Íslendinga og áður var, það er gjarnan tengt við fortíð sem einkenndist af einangrun og fátækt og bókmenntaarfurinn virðist skipta minna máli í heimi fjölbreyttrar afþreyingar á ensku þar sem bóklestur er á undanhaldi.

Gera má ráð fyrir að það hafi talsverð áhrif á viðhorf til íslensku að um árabil hafa mikilvægar atvinnugreinar snúist um viðskipti og þjónustu við útlendinga sem veitt er á erlendum tungumálum en langmest ensku. Markmið íslenskrar málstefnu um að unnt sé

að nota íslensku á öllum sviðum virðist því langsóttara en margir hugðu. Við nýjar aðstæður í samfélaginu á þessu ári kom berlega í ljós að ritmál í ferðaþjónustu er nánast eingöngu á ensku eða öðrum erlendum málum. Það kom sér illa þegar markaðssókn tók nýja stefnu og hætt var að beina markaðsefni að erlendum gestum vegna ferðatakmarkana af völdum farsóttar og því beint að þeim sem búa á Íslandi.

Í menntakerfinu hefur viðhorfið ekki verið íslensku sérlega hliðhollt á undanförunum árum og áratugum. Í grunnskólum er íslenska að vísu ofarlega á lista yfir námsgreinar sem nemendur telja mikilvægar en hún er frekar neðarlega á blaði þegar spurt er um vinsældir og skemmtigildi einstakra greina. Í framhaldsskólum hefur eiginleg umfjöllun um íslenskt mál dregist saman, tungumálabrautir eru að hverfa og með þeim kennsla um eðli og hegðun tungumála. Í háskólasamfélaginu ber æ minna á að rannsakendur miðli fræðum sínum á íslensku. Vitundarvakning menntamálaráðherra, *Áfram íslenska*, vekur vonir um að hægt verði að snúa viðhorfum til málsins í jákvæðari átt, verði henni fylgt vel eftir með þeim mannafla sem þarf til.

Afþreying á íslensku stendur höllum fæti í samkeppni við erlendar streymisveitur og tölvuleikjaframleiðendur. Sjaldgæft er að íslenskur texti fylgi þáttum og myndum á vinsælustu streymisveitunum. Aftur á móti hefur framleiðsla á afþreyingarefni á íslensku, t.d. sjónvarpsþáttum og kvikmyndum, aukist á undanförunum árum og íslenskir hlaðvarpsþættir og íslensk tónlist njóta vinsælda. Þar er staða íslensku allsterk og viðhorf til hennar jákvætt og ef byggt verður undir þetta eru horfurnar bjartar á þeim vettvangi.

Lög um stöðu íslenskrar tungu kveða á um að íslenska sé opinbert mál á Íslandi. Þó eru opinberar merkingar oft meira áberandi á ensku en íslensku. Má þar nefna merkingar í flugstöðvum og á lögreglubílum.

Svo virðist sem almenningsálitið sé yfirleitt á þá lund að íslensku máli hnigni hratt. Neikvæð umræða á þeim nótum beinist yfirleitt að yngstu kynslóðinni og útlendingum sem eru að læra íslensku. Gerðar eru athugasemdir við að unga fólkið sletti of mikið, beygi vitlaust og hafi takmarkaðan orðaforða og að útlendingar hvorki skilji né tali íslensku. Umræða á þessum nótum er ekki til þess fallin að styrkja stöðu íslensku. Nær er að benda á hversu miklu má áorka með samstilltu átaki málnotenda og yfirvalda.

Mikilvægt er að hafa í huga að það er aðgengismál og jafnréttismál að íslenska sé jafnan notuð enda eru tók íslenskra málhafa á erlendum tungumálum afar mismunandi og

stöðug enskunotkun getur leitt til þess að hluti samfélagsins sé útilokaður frá ákveðnum þáttum þess. Síðustu áratugi hefur það sjónarmið heyrst að útilokandi sé að nota íslensku en færa má rök fyrir því að það sé ekki síður útilokandi að nota hana ekki. Gott íslenskunám er einnig mikilvægt jafnréttismál, meðal annars til að koma í veg fyrir að gjá myndist milli kynslóða og þjóðfélagshópa.

Aðgerðir

Efla þarf jákvætt viðhorf til íslensku á öllum sviðum. Dæmin sanna að hægt er að snúa öfugþróun við og efla íslenska tungu.

Þær breytingar á ferðamennsku og fyrirtækjarekstri sem fylgdu farsóttinni fela í sér sóknarfæri fyrir íslenskt mál og tækifæri til viðhorfsbreytingar. Það þyrfti að nýta þegar vöxtur færist í ferðaþjónustu á ný og hvetja fyrirtæki til að bjóða vörur sínar og þjónustu ávallt fram á íslensku til jafns við önnur tungumál. Enginn ætti að geta ferðast um Ísland án þess að komast að því að hér á landi er talað sérstakt tungumál en ekki aðeins enska. Leggja má áherslu á að málið snúist um sjálfsvirðingu. Engu hóteli dettur í hug að láta gest koma að úppbúnu rúmi og jafn sjálfsagt á að vera að íslenska sé ávallt sýnileg, ásamt ensku ef þurfa þykir.

Í menntakerfinu þarf að fylgja áttakinu *Áfram íslenska* vel eftir og efla það viðhorf með nemendum, kennurum og stjórnendum að ekki sé síður mikilvægt í vísindum og listum að miðla á íslensku en öðrum málum. Námsfni og kynningarefni um málstefnu þarf að snúa í auknum mæli að almenningi og skólakerfinu. Full ástæða er til að styrkja viðleitni til að miðla umræðu um íslenskt mál og málstaðal til almennings og yngri kynslóða sérstaklega.

Halda þarf á lofti hlaðvarpsþáttum á íslensku og þeim streymisveitum, innlendum sem erlendum, sem bjóða efni á íslensku eða með íslenskum texta. Hér skipta þeir sem hafa áhrif á ungt fólk miklu máli og það þarf að hlúa að grasrótinni. Erlendar streymisveitur eiga ekki að komast upp með að láta íslensku lönd og leið. Þó að íslensk lög nái ekki yfir þær ætti almenningsálitnið að geta gert það. Jafnframt er mikilvægt að fjármunum sé varið í að íslenska allt efni á vandaðan hátt. Þá þarf að styðja með ráðum og dáð við framleiðslu á íslensku útvarps- og sjónvarpsefni fyrir innlendar og erlendar veitur og þar er þörf á samhæfðu átaki stjórnvalda og atvinnulífs.

Íslensk stjórnvöld verða að framfylgja lögum um íslenska tungu af ákveðni. Meðal annars þarf að tryggja að merkingar séu alltaf áberandi á íslensku alls staðar. Stjórnvöld verða að gegna forystuhlutverki og bregðast hratt og vel við ábendingum um að íslenska sé ekki notuð. Það hafa þau iðulega gert en stundum hefur þó gætt áhugaleysis á málefnum íslenskrar tungu. Mikilvægt er að skilningur á viðhorfsvandanum liggi til grundvallar í öllum auglýsingum og kynningum sem brýn þörf er að efna til núna í kjölfar þingsályktunartillögu nr. 36/149 frá 2019.

Þörf er á vitundarvakningu meðal almennings um að íslenska er síbreytileg og til í mörgum myndum. Gefa þarf börnum og ungmennum, ungu fólki og útlendingum tækifæri til að tjá sig á íslensku við öll tækifæri. Hvetja á fólk til að láta rödd sína heyrast án þess að strax gjósi upp dómhörð umræða um málnotkun.

Allir þurfa að leggjast á eitt, ríki og sveitarfélög, menntakerfið, aðilar vinnumarkaðarins og síðast en ekki síst almenningur, til að efla jákvætt viðhorf í garð íslensks máls. Framlag atvinnulífsins getur aukið aðgengi að íslensku verulega, t.d. varðandi íslenskumenntun aðfluttra Íslendinga. Því er mikilvægt að þessar samfélagsstofnanir móti stefnu um tungumálið og hafi aðila á sínum vegum sem sinni því málefni.

Íslensk málnefnd hefur margoft ályktað um mikilvægi þess að styrkja stöðu íslensku í almannarými. Finna þarf leiðir til að auka meðvitund þeirra sem nota tungumál opinberlega, hvetja þá til að vanda til verka og sýna ábyrgð. Snúa þarf viðhorfinu til íslensku á þann veg að það sé í senn aðgengis- og jafnréttismál að nota íslenska tungu, það sé réttur erlendra gesta að kynnast framandi tungumáli á nýjum stað, auk þess sem það sé réttur íslenskumælandi neytenda að fá upplýsingar um vörur og þjónustu á íslensku. Íslenskuáttak íslenskra stjórnvalda þarf að höfða til ábyrgðarkenndar þeirra sem málið varðar.